

SUHAI PÁL

Egy kis Mikszáth-filológia

Levél Praznovszky Mihálynak

Nem tudom, eszedbe jutott-e már valamikor (s bárkinek is), hogy egy Mikszáth-verskiadásba talán nem csupán a korai versek (Rejtő István vagy Petrolay Margit által kutatott) nyilvánvaló példáit kellene besorolni, hanem az elbeszélések-regények versbetéteit is. Itt a próza ritmizálásának nem azon közismert eseteire gondolok elsősorban, amelyeket a tankönyvek is említeni és elemezni szoktak, méltán, mint pl. a *Szegény Gélyi János lovai* vagy a *Hova lett Gál Magda?* esetében („– Irgalom, segítség! Ó, tartsd azt a gyepelőt! – sikolt fel Vér Klári. – Itt a hegyszakadék, jaj, ott is egy örvény!...”, illetve: „Hogy alatt repültek, sok apró madárnak lett a temetője... temetőnél rosszabb sok bodoki lánynak”). Bár talán e példák is megérnének egy külön misét, itt most mégis a versbeszéd azon válfajára szeretném a figyelmet terelni, amelyben a művek elbeszélője, illetve ilyen vagy olyan szereplője maga is kommentálja a versformálás tényét, ebből következően pedig az idézet az elbeszélésben vagy a regényben tipográfiailag is versként jelenik meg.

Ezek némelyikének eredetét a Krk. (a kritikai kiadás) egyes kötetei tárgyi magyarázatokkal is ellátták, mint pl. *A vén gazember* alábbi dalbetétjéről szólván:

Tudod-e drága nagyapám,
Hová adtál?
Véres rózsák ahol teremnek,
Rózsának szántál.

Tudod-e drága nagyapám,
Mi az ebédem?
Pecsenyém lóbul,
Italom hóbul,
Ez az ebédem.

Tudod-e drága nagyapám,
Milyen az ágyam?
Jéghideg kövön
Egy durva köpeny,
Ez az én ágyam.

A 17. kötet tárgyi magyarázatai között e versről a következőket olvasom: „A *Szent Péter esernyőjében* [...] az ének szerelmesdal-változatát [...] mint »melankolikus tót dalt« közölte Mikszáth. [...] Szlovák népdalfordítások számos más művében is előfordulnak“. Ez így teljesen korrekt, de vajon kitől származnak ezek a „szlovák népdalfordítások“? Az eddigi sejtések és sejtetések szerint Mikszáthtól.

A fenti idézet eredeti változatáról ezt határozottan állíthatjuk is: *Párizs alatt* címmel a *Vasárnapi Ujság* 1871. február 19-i száma közölte (mint a „tót népköltészet” „legújabb keletű termékét”, melyet „tót eredetiből fordítva [...] Mikszáth Kálmán úr küldött be lapunk számára”). Jó másfél évtizeddel később viszont ugyanez az úr, immár híres író, a *Pesti Hírlap* szerkesztőségének „összes tagjaihoz” címzett, tehát nagyon is nyomatékos levelében jelentette ki, hogy ő nem „tót”, s nem is tud „tótul”. Soha nem is tudott, még tarokkozás közben sem – „akármilyen veszedelemben is volt a pagátom”. Ilyen nyomós érv előtt meg kell hajolnunk. És mégis ő fordította a verset (s regényei-elbeszélései nem egy betétdarabját)? Vagy írta? Egyelőre a Krk. korábbi köteteinek nagyvonalú „megajánlása” ellenére sem adhatunk e kérdésre megnyugtató választ („csak azt tudjuk, hogy nem tudjuk”). Talán a Mikszáth-versek mindeddig halogatott összkiadása megoldja majd e filológiai rejtélyt. Addig is kijelenthetjük azonban: akár tudott Mikszáth „tótul”, akár nem – tudott „költőiül”. Ezért szerepelhetnek műveiben (hogy Téged is idézzelek, kedves Mesterm) „számolatlanul lírabetétek”.

Még egy esetet említek. A *Különös házasságban* diáktrefaként szerepel a *Marseillaise* szövegének halandzsza-változata (a cenzúra kijátszásának furfangos példájaként). E „zagyvalékról” a mű elbeszélője állapítja meg, hogy „az összehalászott szavak valóban nemcsak a dallamhoz simulnak jól, hanem az eredeti francia szöveget is utánozzák” – nyilván hangzásban, de ezt már én teszem hozzá. Ha pedig idézem e versbetét részletét, és mindjárt melléje teszem Weöres Sándor egy rögtönzését (ez utóbbi kézírata az én tulajdonomban van), nyilvánvaló hasonlóságra bukkanunk itt is – a „semmilyen nyelvű, modern lettrista vakszöveg” logikájára (az előbbi meghatározás is Weörestől származik). Nézzük először Mikszáthot:

Gyúrótábla, rézfazék,
Rántó lábas, vasreszelő
– Frau Mutter! Frau Mutter!
A kávé,
Krampampuli, limonádé,
Puncs, friss virsli,
Rántás, mártás, jó eledel.
– Véber Kádi, Matilde!
Jáger Lizi, tous le trois!
– Matilde!
Patront ás
Aridone Simonide,
Brixit Mátyás,
Setzgetz Vencel,
Amzát húzta
Drei Matador...

S mindjárt Weöres is melléje (más ritmusban ugyan, de mintha csak folytatása lenne):

sóher benci
kauffmann berci
schlagnicht pikki
trágár jancsi meg
flangál pancsi
koszlott pincsi de
húzdmeg tercsi
s ideoda karcsi
hétrét manci
marhula marcsa
tigris mancsa
fekete a kecske
tyukszemlencse

Nem kell kételkednünk, Weöres nyilván olvasta a *Különös házasságot*, de hogy közvetlen hatásról lenne itt szó, azt éppen az ő esetében kizárhatjuk – rá mindenki hatott (vagy ő hatott mindenkire!).

Ami pedig mindebből Mikszáthra, a Mikszáth-filológiára és ebben az esetben, különösen a Mikszáth-verskiadásra vagy -kiadásokra következményként vonatkozik, az csupán ennyi: *Mikszáthban a tudományos közvélekedéssel szemben a tanulók és a pályakezdés után sem hallgatott el a „költő”, sőt, ekkor támadt fel igazán. Prózájában. Ebben élt tovább. Nem tematikusan-motivikusan csupán, ahogy egyesek érteni vélik, hanem önmagára találva, megerősödve, tulajdonságaiban kibontakozva, egy sokszálú epika egyik szolamként. Összetevőjeként annak a modern elbeszélői hangnak, amelyet az újabb elemzések az író legsajátabb tulajdonságaként emlegetnek, s amelynek révén „végig a »glissandónak«, az egyik hangról, az egyik szólamról a másikra való átcsúszásnak a stíláriis közegében érezzük magunkat”.* Talán nem kell bizonygatnom, hogy mennyire egyetértek Csűrös Miklós utóbb idézett, Mikszáth elbeszélői hangját általában jellemző megállapításával, amelyet itt aktuálisan szeretnék a „költői összetevőre” is vonatkoztatni.

Végül, talán csak hogy befejezhessem ezt a kéréstlen gondolatmenetet, eszembe jut T. S. Eliot is, aki egyik esszéjében, melyet a költői drámáról írt, megkérdőjelezi a molière-i forrásból, Jourdain úr nevetséges kiszólásából táplálkozó közhelyet, mely szerint az emberek „prózában” beszélnek. Nem. Az emberek nem prózában beszélnek (ugyanúgy, ahogy versben sem). A próza a folyó beszéd megköltése, a szépirodalmi (igényű) alkotások sajátossága a köznapok beszédével szemben. E megköltés okán (Eliot állítása, de Mikszáth művészete is tanúság rá) néha egészen közel kerül a vershez, a költészethez (ha nem is a lírához). A jó prózaírók (s természetesen Mikszáth is) vagy maguk is költők, vagy költők rokonai.